

Horváth Alice

A MESZTEGNYŐI NEPOMUKI SZENT JÁNOS-TEPLOM

Somogy megyében, a Balaton melletti Nagyberektől a Dráváig lenyúló széles síkság nyugati szélén, Balatonkeresztúrtól Bezencéig községek egész sora alakult ki és fejlődött a középkor óta.

Ezek közé tartozik Mesztegyő is. Mai faluszerkezetének alapja a síkságot nyugat felől lehatároló „berényi gerinc”-cel párhuzamosan települt dunántúli egyutcás, fésűs beépítésű falu volt. A halmok lábánál fekvő községhez a halmokon húzódó gyümölcskertek és szőlők tartoztak. A múlt században még a dombtetőkön vezető utak mellett sorakoztak a pincék, préházak, „hajlékok”, köztük az azóta elpusztult, ősi, hatalmas gerendákból összerótt rendfaházak. A főutca déli végét, kissé kiemelkedő halmon, kolostor és rendház (ma iskola) impozáns méretű épülete zárja le. Az egykori egyutcás falu főutcájához derékszögben csatlakozó utca, egykori elnevezése szerint „Cseh utca” 1838-ban keletkezett, amikor az „Ó utsza napnyugotra fekvő részén 20, a templomnak átellenében pedig mintegy 50 zsellér házak épültek, a Csehországból betelepített lakosok révén, s így a népesség 500-ról 1000-ig ugrott”.

A templom és a kolostor leírása

A templom és a kolostor eredeti állapotát így írja le a múlt század közepéről származó emlékirat: „A templom homlokzata áll napkeletnek . . . az északi részen hozzá mellékelt kolostor . . . északi szárnya ragaszték a templom falához, mi folyósoul szolgálva kényelmes összefüggést ad az egésznek. A torony magassága 17 öl, melynek tetejét vaskereszt ékesíti, a templom fedele jó, s tiszta ácsmunkával készült, s cseréppel fedett.

A templom belseje a torony alatt lévő nagy ajtón belépőt egyszerű és mégis méltóságos öt oltárjával és díszítményével szent buzgóságra vonja. A két lépcsőn emelkedett főoltárt Nepomuki Szent János dicsőítését ábrázoló csinos kép díszíti, nagyszerű aranyozott szekrényt hat aranyozott gyertyatartó környezi. A mellékoltárokat, kettejét északról Szt. Ferencz és Szt. Erzsébet, délről a Boldogasszony fogantatása és az öt oltárt környező festések a prédikálószerék . . . illő dísz adnak az egésznek. A karzat elég tágas, a zsoltározó ba-

rátok székeivel ellátva, s egy négy változatú kis orgonával. A templom tornyában három harang van, az egyik ilyen felírással: CONVENTUS PATRUM FRANCISCANORUM MESZTEGNEIEHSIUM AD S JOANNEM NEPOMUCENEUM . . . Sírboltja kettő van. Egyik a karzat alatt, mi közönséges tisztesebnek szolgált nyugalmul, a másik a főoltár alatt van, hová a szerzetesek tetemi takarítottak, s most a gróf Hunyady család sírboltja.”

A templom tömege ma is azonos az eredetivel. A hajó oromfalához ívesen kapcsolódó torony sisakja azonban újabb. A déli oldal hegedűablakai mellett két-két ovális ablak nyílt a mellékoltárok fölkéibe. Ezeknek befalazott nyomai láthatók csupán ma már, csakúgy, mint az északi oldal befalazott hegedűablakainak. A kolostor északi és keleti szárnya ma már nem létezik.

A községen észak-dél irányban átvetető főút nyugati oldalán épült impozáns templom- és kolostoregyüttes eredeti állapotában a XVIII. század dunántúli egyházművészetének kiemelkedő emléke.

Építéstörténet

A község középkori templomáról keveset tudunk. 1748-ban, amikor már épülőfélben volt az új templom, az egyház-látogatási jegyzőkönyv megemlíti, hogy „még áll a régi templom egy része, amelyben az új befejezéséig tartják az istentiszteletet. A régi templom fedele szalmából készült, szőszéke és paraszti munkával készült padjai vannak”, régi titulussát azonban már nem ismerik a helybeliek. A mai templom és kolostor alapítólevelét, amelyet Mária Terézia is jóváhagyott, 1746. július 30-án adta ki az akkori földesúr, gróf Hunyady Antal. A mesztegnyői alapításra valószínűleg nagy hatása volt az egyházmegyét a török idők utáni pusztulásból a katolikus megújulás jegyében újjászervező veszprémi püspöknek, Padányi Bíró Mártonnak. Püspöksége (1745–1762) első két évében tizennyolc somogyi, részben középkori eredetű plébániát szervez újjá, illetve templomépítést kezdeményez. A Mesztegnyőn letelepedett ferencesek – a Szűz Mária oltalma alá helyezett marianus rendtartomány tagjai – már 1725-től éltek Somogyban, amikor újjáépítették az andocsi templomot. Ez a rendtartomány a XVIII. században a Dunántúl nagy részén elterjedt, ide tartozott többek között a győri, soproni, komáromi, esztergomi, valamint a veszprémi és sümegi kolostor is.

A ferencesek mesztegnyői letelepítésében tehát nagy szerepe lehetett a veszprémi püspöknek. Az új templomot azonban – különös módon – nem a ferences rendhez kapcsolódó szent tiszteletére emelték, hanem Nepomuki Szent János lett a védőszentje. Ez valószínűleg összefügg nemcsak Bíró Márton gondolkodásával, hanem azzal is, hogy a nagyszombati Collegium Rubrorumban egyik tanulótársa a lelkes magyar jezsuita, Hunyady János, a somogyi birtokossá lett Hunyady család tagja volt. Ez meghatározó lehetett a család vallásos érzületére és arra, hogy az új templom védőszentjéül Nepomuki Szent Jánost választották, akit 1729-ben történt szentté avatása után a jezsuita rend második patrónusául választott, s aki Csehországban a nemzeti függetlenség legfőbb barokk jelképévé vált.

Az 1747 áprilisában elhunyt alapító, Hunyady Antal építkezéseit fia, Hunyady János kiskorúsága idején is folytatták. Az „építésben buzgólkodó” atyák

P. Bitter Eduárd és P. Rajcsics Sebestyén voltak. A kéthelyi uradalom által szervezett építkezés menetét sajnos nem ismerjük részleteiben. Úgy tűnik, két periódusban épült a templom. A szentély padlásán látható, elbontott csehboltozat maradványai mintegy két méterrel magasabbra tervezett belső térre engednek következtetni. A szentélyt így be is boltozták, sőt, egy ideig használták is, azonban úgy tűnt, hogy az építkezés második szakaszában, a templomhajó befejezésekor a boltozatokat jóval alacsonyabbra vették, s az alaprajzot is megváltoztatták a szentély és a hajó sarokfülkéinek lekerekítésével. Így keletkezett a tető rendkívül magas térdfala, amelyen korábban még ovális ablakok is nyíltak. Ezek helye ma is látható.

Valószínűnek látszik, hogy a templom alapkövének megáldása 1750. június 29-én és még ugyanebben az évben történt felszentelés a szentély használatba vételét jelenti. Ekkor már megépülhettek a hajó falai, a kitűnően szerkesztett dőltszékes fedélszék és a torony is. A templom teljes belső kiépítése s festése már feltehetőleg a következő két évtized műve. Az épület 1756-ra készült el.

A templom teljesen kész, felszelt állapotáról tudósít az 1778. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv. Az egységes késő barokk stílusba hajló építészeti kiképzés és a ma is meglevő falfestmények és oltárképek alapján látható, hogy átgondolt, a templom teljességére kiterjedő építészeti és ikonográfiai program valósult meg. A főoltár feletti kagylóboltozaton fantasztikus építészeti keresztetéssel körülvéve a Szentháromság ábrázolása Padányi Bíró Márton egész egyházmegyéjére kiterjesztett Szentháromság-kultuszának hatását is mutatja. A főoltár képe Nepomuki Szent János vértanú halálát és megdicsőülését ábrázolja. Rokokó törtvonalú keretén felül kartusban felirat: „S. IOANNES NEP”. A tabernákulumot volutás predellán kétoldalt lendületes mintázású, adoráló angyalok fogják közre. A főoltár két oldalán lévő látszat-architektúrafestés fülkéiben Szent László és Szent István túlfinomult rokokó képét grisaille technikával festették.

Az északi első mellékoltár párkányzat feletti boltozatában sugárkoszorúban, angyaloktól körülvéve látjuk a ferences rend jelvényét. Az oltárkép törtvonalú kartusdíszes keretén felirat: „SANCTUS FRANCIUSCUS”. Az oltárkép Szent Ferenc elragadtatását ábrázolja. A kép a hegedűn játszó lebegő angyalnak és a szent alakjának kiegyensúlyozott kompozíciójával egyedülálló a hazai barokk festmények sorában. A képen felirat: „Steph. Dorffmaister pinixit”. Az oltárképet festett rokokó látszat-architektúra fogja körül, kétoldalt grisaille festmények, Szent Bonaventúra és egy szent püspök ábrázolásával. Az északi második mellékoltárfülke kagylószerű boltozatán Mária-ábrázolás a rózsafüzérrel. Az oltárképen: Szent Erzsébet alamizsnát oszt a szegényeknek. A kép jobb alsó sarkában jelzés: „Steph Dorffmaister inve: et pinixit: 1772”. A kép melletti festett oltárépítmény alakjai a barokk kor kedvelt szentjei: Szent Borbála és Szent Katalin.

A déli oldal első mellékoltárát eredetileg is a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére szentelték. A jelenlegi plasztika az oltár tituluszának valószínűleg a múlt századból származó ábrázolása. Az itt megmaradt rokokó oltárfelépítmény Szent Anna-ábrázolása valószínűvé teszi, hogy itt és a többi oltárnál is bevonták a teológiai programba a predella ábrázolásait. A másik, déli mellékoltár „Sanctus Antonius” oltárképe a Ferenc-rendi szentet ábrázolja, ezenkívül valószínűleg utal a templom alapítójára, Hunyady Antalra is. A déli oldal

súlyos háborús sérülései ellenére is megmaradt itt az eredeti oltármensa és a falfestés néhány töredéke a boltozaton.

A templom szószerkét a hagyomány szerint Padányi Bíró Márton püspök adományozta 1757-ben. A barnára festett, aranyozott, kagylós, indás keretekkel és volutákkal díszített szószerk elején dombormű: Szent Antal prédikál a halaknak. A hangvetőt baldachin koronázza, felül sugárkoszorúval körülvett „Isten-szem” ábrázolásával.

Az „örök időkre” nagy gonddal épített és felszerelt templomban és kolostorban alig több mint 30 évig osztogathatták a vallás vigaszait a ferences atyák. „A boldogult József császár szerzeteket törlesztő hatalmas parancsa 1788-ban az újdon, életbe alig indult mesztegnyei zárdát is megsemmisítette.” A szerzetesek közül csak Rumi Mihály páter maradhatott Mesztegnyőn a lelkipásztori teendőik ellátására. A felosztatáskor elvitt felszerelés egy részét csak 1791-ben kapta vissza a templom, de 1794-ben újra követelte őket a Helytartótanács. Az elvitt értékek nagyobbik részét sohasem adták vissza, noha a Hunyadyak többször próbálkoztak visszaperlésükkel. A kolostorban katonai ispotályt rendezett be a hadsereg.

1806-ban a veszprémi püspökség végre átvette a plébániát, a kolostor épületét pedig Hunyady József, az akkori földesúr szerezte vissza, s ott az uradalom „posztógyártó és -metsző” munkásai dolgoztak. Az időközben tönkrement kolostorépületből 1815-ben a plébános átköltözött az újonnan épült plébániaházba. A kolostor keleti és templom melletti szárnyát pedig magtárrá alakították. A múlt század hetvenes éveiben a kolostorba egy női szerzetesrend tagjai, „Páli Szent Vince Leányai” költöztek. Iskolájuk 1872-től egészen 1950-ig működött a kolostor nyugati szárnyában.

A templombelső lényegesebb változás nélkül érte meg az 1940-es éveket. 1941-ben a templom belsejének nagy részét kimeszelték, és így ma már csak restaurátori feltárás állapíthatja meg a festés eredeti állapotát. A második világháborúban a templom súlyosan megsérült, a déli oldal több helyen beomlott. Kijavítása után a meszelés felújításával, sőt, napjainkban is a vakolat leverésével újabb falfestményrészletek és eredeti építészeti tagozatok tűntek el. A kolostort 1980-ban „helyreállították”, a magtárföldemeket elbontották az északi szárnyban, és ma az egész épületben iskola működik.

A templom a Dunántúl barokk művészetében

Az épület és a hozzá tartozó kolostor együttese eredeti állapotában a Dunántúl barokk és rokokó művészetének jelentős emléke volt. Építőmesterét nem ismerjük, az épületen jól elkülöníthető két építési korszak emléke azonban nagyvonalú megoldásaival jelentős mesterre enged következtetni.

Feltűnő, hogy a rokokóba hajló falfestés, amely valószínűleg a boltozatokra is kiterjedt, sok rokonságot mutat felfogásában a sümegi plébániatemplom díszítésével. Részletei ugyanakkor önálló megoldásokra utalnak, és véleményünk szerint jelentősen eltérnek az oltárképeket jegyző Dorffmaister István hiteles műveitől is. A falfestmények készítése magát az építészeti kialakítást is meghatározta. Ezek az adottságok megindokolnák, hogy részletes kutatás történjék a templom mestereinek felderítésére, az építészettörténeti és mű-

emléki összefüggések feltárására. Az ezek alapján elvégezhető, az eddigieknél szakszerűbb műemlék-helyreállítási munka eredménye pedig sokat visszaadhatna a templom alapítóinak, építőinek és díszítőművészeinek nagyszerű elképzeléseiből, a falu népének áhítatát több mint kétszáz éven át befogadó építészeti környezetből.